

DEL LLIBRE QUE LLUÍS DOMÈNECH I MONTANER NO VA ESCRIURE

Lluís Domènech i Girbau
Teresa-M. Sala

Quaderns
d'art i natura

DEL LLIBRE QUE LLUÍS DOMÈNECH I MONTANER NO VA ESCRIURE

Lluís Domènech i Girbau
Teresa-M. Sala

**DEL LLIBRE QUE
LLUÍS DOMÈNECH
I MONTANER
NO VA ESCRIURE**

DEL LLIBRE
QUE LLUÍS DOMÈNECH
I MONTANER
NO VA ESCRIURE

Lluís Domènech i Girbau
Teresa-M. Sala

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

Edicions

Quaderns
d'art i natura

TAULA DE CONTINGUTS

Presentació	9
-------------------	---

EL SIGNE DELS TEMPS

L'esperit del lloc	15
Els vestigis del passat	17
Els primers pirineistes i les expedicions artístiques.....	25
Viatges de descoberta i excursions d'estudi.	
Del <i>Grand Tour</i> a la Catalunya del romànic.....	27
Paisatgisme fotogràfic	29
L'«Atles Domènech».....	31

QUADERN DE PELEGRINATGE ARTÍSTIC

Pelegrinatge artístic i revisitacions.....	37
1893, 1905: Sant Pere de Rodes (Alt Empordà)	39
1904: Sant Pere del Burgal i Santa Maria d'Àneu, entre altres esglésies (Pallars Sobirà)	45
1904: Vall de Boí. Les esglésies de Barruera, Durro, Erill la Vall, Boí i Taüll (Alta Ribargorça)	57
1905: Sant Pere de Montgrony (Ripollès)	67

SENSE TÍTOL, per Lluís Domènech i Montaner

Nota a l'edició.....	81
Introducció històrica.....	85

Epíleg	109
--------------	-----

PRESENTACIÓ

Aquesta edició és un recull de textos i imatges escollits dels materials aplegats per al llibre que Lluís Domènech i Montaner volia fer sobre el romànic a Catalunya, un projecte inconclús que, a parer nostre, encara mereix algunes consideracions.¹ Amb motiu del centenari de la mort de l'arquitecte, ens vam plantejar aquest «Quadern d'Art i Natura» com una extensió del treball fet per Enric Granell i Antoni Ramon.² Hi trobareu un «Quadern de pelegrinatge artístic» amb quatre revisitacions simbòliques organitzades per a la commemoració de l'Any Domènech i Montaner a Sant Pere de Rodes (Alt Empordà), a les esglésies de Sant Pere del Burgal i Santa Maria d'Àneu (Pallars Sobirà), a les esglésies de la Vall de Boí (Alta Ribagorça) i a Sant Pere de Montgrony (Ripollès), acompanyat de la transcripció parcial dels apunts manuscrits per a la introducció històrica del llibre que l'arquitecte no va acabar.³

Seguint la petja de Viollet-le-Duc, Domènech va observar i analitzar els paisatges i els vestigis medievals que admirava. En les expedicions per terres del romànic, els trajectes eren difícils i tortuosos. Podem imaginar com s'ho feia per arribar-hi, ja fos en tren, transitant per camins de carro, dalt d'un ruc o en cotxe gràcies a les fotografies, en les quals descobrim un Domènech ben vestit, amb coll dur i corbatí. Quan, amb els estudiants de l'Escola d'Arquitectura, s'organitzaven aquests viatges, es feia sempre amb una rigorosa seriositat científica, que requeria mesos de preparació i consultes de textos, a més de les trobades amb «savis» del Centre Excursionista de Catalunya o de l'Ateneu Barcelonès.

1 Aquest treball s'insereix dins del projecte de recerca «Entre ciutats: l'art i els seus reversos en el període d'entre segles (XIX-XX)». PID2019-105288GB-100.

2 GRANELL, Enric; RAMON, Antoni (2006). *Lluís Domènech i Montaner. Viatges per l'arquitectura romànica*. Barcelona: COAC.

3 Les citacions i els documents transcrits a l'apèndix s'han adaptat a les convencions ortotipogràfiques de la llengua actual, tot respectant l'expressió dels textos originals.

Domènech en «pelegrinatge artístic» per les esglésies del romànic entre 1904 i 1905.
Arxiu Històric del COAC, Barcelona

POR los PIRINEOS

IMPRESIONES
DE UN
VIAJE

EL SIGNE DELS TEMPS

L'ESPERIT DEL LLOC

A poble nou, art nou...

VÍCTOR HUGO,
prefaci d'*Hernani*

La sensibilitat del moviment romàntic és diversa en les seves manifestacions, àmplia geogràficament i diferent en els moments en què sorgeix. Les noves maneres de sentir conflueixen en tres pilars fonamentals: la llibertat d'inspiració creativa, la contemplació de la natura i la rememoració de la història. Podem dir que a partir del romanticisme alemany s'articulen tot un seguit de trets comuns que conformen els factors d'identitat d'una comunitat cultural. Aquests trets giren al voltant dels conceptes *Volksgeist* (esperit del poble) i *Zeitgeist* (esperit del temps),⁴ que són els espais simbòlics on es conserven els valors de transcendència espiritual.

En sintonia amb aquests postulats, a la Catalunya de la Renaixença dominen una subtil idea poètica jocfloral i les esperances de restaurar l'ideal d'unitat perduda. Les llegendes i els mites s'amalgamen amb les cançons populars recuperades, mentre que de mica en mica es forja un relat en relació amb el paisatge. De fet, quan la tradició ancestral del territori es vincula amb la interpretació i la recerca de sentit, l'esperit del lloc⁵ es manifesta com un compendi de variables que tenen en compte el present, el passat i la significació de l'espai. I, més enllà de la materialitat física de l'emplaçament, ens permet descobrir l'atmosfera evocadora de la història, les maneres de fer, les

4 Els dos termes alemanys provenen de la idea que la llengua d'un poble (*Volk*) és l'expressió de les característiques pròpies del seu esperit (*Geist*), o del seu temps (*Zeit*).

5 VIEL, Annette (2001). «Quand souffle l'esprit des lieux». *Actes du colloque Médiation culturelle dans un lieu patrimonial en relation avec son territoire*. Saint-Vougay: Association pour l'Animation du Château de Kerjean, p. 45-51.

Església de Sant Pere del Bural i el seu entorn, 1904. Negatiu sobre placa de vidre.
Arxiu Històric del COAC, Barcelona.

imatges i les emocions, així com els valors immaterials d'un patrimoni entès de forma integral. D'aquí que les relíquies arquitectòniques del passat es converteixin també en testimonis fidedignes en el present que susciten un cert sentit de pertinença.

ELS VESTIGIS DEL PASSAT

El 1875, dos joves arquitectes, Josep Vilaseca i Lluís Domènech i Montaner, van participar en el concurs per al sepulcre de Josep Anselm Clavé. La descripció que publiquen a la revista *La Renaxensa* revela quines són les claus del llenguatge simbòlic que van pensar per a l'homenatge al creador del moviment coral a Catalunya: «[...] lo simbolisme per nosaltres és precís que se sente, que s'endevini vagament i lo despregue sense fer cap esforç l'espectador, sens tenir que donar-li una lliçó, per entendre'l, del "Lenguaje de las flores" o altra obra trivial per l'estil».⁶ En aquest fragment, veiem com els arquitectes reivindiquen un simbolisme sentit i evocador, propi del romanticisme renaixentista, en què el monument sepulcral es converteix en un memorial.

El febrer de 1878 Domènech publica «En busca de una arquitectura nacional»,⁷ en què manifesta les seves inquietuds sobre la definició d'un llenguatge arquitectònic que expres-

Vilaseca i Domènech participen activament a l'Associació d'Arquitectes de Catalunya. *Revista de la Asociación de Arquitectos de Cataluña*, Barcelona, 1894.

6 VILASECA, Josep; DOMÈNECH, Lluís (1875). «Lo Monument a Clavé». *La Renaxensa*, any V, núm. 10, 28 de febrer, p. 341-346.

7 *La Renaixensa*, 28 de febrer de 1878, p. 149-160.

si els nous temps. Amb una intensa consciència històrica, parteix de la convicció que «l'esperit "ecclèctic" ha decidit reexaminar el passat per poder fer un pas cap al futur».⁸ Es tracta d'un escrit de gran rellevància, on propugna una arquitectura moderna nacional que és fruit d'una interpretació eclèctica en llibertat.

L'escriptura serà per a Domènech un mitjà primordial de difusió de les seves idees. Li serveix per desplegar diferents aspectes de la seva professió, com a arquitecte i docent, i també les seves facetes d'historiador, polític i estudiós.

Va ser soci de l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques, com també ho eren el poeta Jacint Verdaguer i els arquitectes Antoni Gaudí i Josep Puig i Cadafalch, entre d'altres. L'entitat va néixer el 1876 a iniciativa d'un grup de joves encapçalats per Josep Fiter i Inglès, amb un marcat caràcter historicoartístic i patriòtic.⁹ Els seus objectius comprenien «investigar tot quant meresca la preferent atenció sota els conceptes científic, literari i artístic a la nostra benvolguda terra», tal com recollia l'article primer del seu tot just aprovat reglament. Així, la majoria de les excursions o visites organitzades estaven relacionades amb la salvaguarda del patrimoni arqueològic i monumental, el folklore i el muntanyisme.

L'Associació Catalanista va preparar tot un seguit de publicacions, entre les quals destaca l'edició de l'*Àlbum Pintoresch-Monumental de Catalunya: aplech de vistas dels més notables monuments i paisatjes d'aquesta terra acompanyadas de descripcions y noticias històricas y de guias pera que sían fácilmente visitats* (1878-1879), a càrrec d'Antoni Massó, en col·laboració amb el fotògraf Heribert Mariezcurrena i Corrons. Al subtítol de la publicació veiem plasmada la intenció de fer un recull d'imatges amb textos explicatius que siguin útils per a la visita. Entre els autors, Domènech era l'únic arquitecte, i hi va escriure sobre el claustre de Sant Cugat del Vallès. El seu article es publica amb la nota següent: «Atenent a l'índole especialment descriptiva de la precedent monografia, la Comissió de Publicació no ha dubtat en concedir-li més espai de lo acostumat». Amb aquest escrit reivindica l'arquitectura romànica catalana, tot afirmant que «lo claustre del monestir de Sant Cugat del Vallès pertany a aquella valenta brotada de nostra arquitectura que bé es pot dir la posà a primera fila entre la de totes ses veïnes». Situa l'art romànic català al mateix nivell del que es fa a la mateixa època en el panorama internacional.

8 *Ibíd.*

9 ROMA I CASANOVAS, FRANCESC (2009). *L'excursionisme a Catalunya: 1876-1939*. [Llibre electrònic] [Última actualització: 18 de novembre de 2009].

Il·lustracions de l'article de J. Fiter i Inglès, «Lo monastir de Sant Cugat», *L'Avens*, any I, 1882.

Comença parlant sobre la qualitat arquitectònica i espiritual dels claustres romànics amb un to de caire romàntic:

Lo brogit del món s'estrella contra la forta muralla que els enclou, i si per cas hi penetra és elevat ses vibracions en l'aire passant-les per sobre la reclosa galeria i deixant-les caure com reflectades i amansides per les serenes regions superiors [on] l'home pensador devia trobar-hi sempre un medi a propòsit, ple de suau i serena calma, per a esmorteir ses passions i sos dolors, o animar sos defalliments, convidant-lo a consoladora meditació.

Tot seguit, continua l'anàlisi amb la descripció arquitectònica:

Cada un dels costats està format, com los dels claustres de Ripoll, per quinze arcs sostinguts per columnes acoblades amb un àbac comú; a cada tirada de cinc arcs correspon un matxó contrafort, que junt amb los dels ànguls donen estabilitat a la galeria baixa.

Després fa una descripció iconogràfica dels capitells que, com a «veritable tresor», mereixen un estudi interpretatiu detallat: